

ВЯЧЕСЛАВ БУДЗИНОВСКИЙ.

ГЕТЬМАН
МАЗЕПА

Ціна 25 центів.

1916

З друкарні „Свободи“, 83 Grand St.,
Jersey City, N. J.

Вячеслав Будзиновський.

НЕТ НАМ
ГЕТЬМАН МАЗЕПА

**ЗБІРКА
ІВАНА ЛУЧКОВА**

1916.

З друкарні „Свободи“, 83 Grand Street,
Jersey City, N. J.

Гетьман Іван Мазепа
(з портрету О. Курпласа).

ПОВНА ЗБІРКА ВЕСЕЛИХ ВІРШІВ Степана Руданського

так улюблена поета серед цілого загалу нашого народу, що за його творами, як то кажуть, люди розчищають ся.

Звертаємо увагу, що такої повної збірки, виданої окремо, як ся, ще не було не то в Америці, але і в старім краю.

Нема сумніву, що тепер кождий Українець, що не раз радий був десь роздобути ті вічно съвіжі перли Руданського, скористає з нагоди і набуде собі одну збірку на власність, яка буде йому на все нерозлучним товаришем та буде давати розраду і потіху.

Згадана збірка веселих віршів з портретом С. Руданського обіймає 282 сторінки, на яких міститься 215 віршів, котрі діляться на такі розділи: 1) Преслівля; 2) приказки про мужиків і козаків; 3) приказки на попів та ксьондзів; 4) приказки про Ляхів і панів; 5) приказки про Москалів і урядників; 6) приказки про Німців; 7) приказки про жидів; 8) приказки про циганів і 9) приказки про звірів (байки). Крім того в книжці є житіль С. Руданського та при кінці замітки і пояснення до віршів.

Книжка у гарній окладинці коштує вже з поштовою пересилкою всего:

— 55 центів. —

Хто прише до Адміністрації „Свободи” 55 центів, зарах дістане відворотною поштою книжку.

Тож спішіть ся і замовляйте. Сумувати не треба ніколи, ані в сумні ані в веселі часи, бо веселість то половина здоровля.

Замовленя і гроші посылайте до:

„S V O B O D A”
83 Grand St., Jersey City, N. J.

Для аматорських кружків!

ТЕАТРАЛЬНА БІБЛІОТЕКА.

АМЕРИКАНЕЦЬ. Веселий образ з життя народу зі співами в 3-ох діях. (Виступає 4 жінки і 9 чоловіків, разом 13 осіб). — Ціна за книжочку 15 цнт. За 13 книжочок \$1.50.

АМЕРИКАНСЬКИЙ ШЛЯХТИЧ. Образ з життя руських робітників в 3-ох діях. (Виступає 4 жінки і 8 чоловіків, разом 12 осіб). — Ціна за прим. 30 цнт. За 12 книжочок \$2.80.

БОНДАРІВНА. Драма в 4-ох діях а 5-ох відслонах. (Виступає 3 жінки і 12 чоловіків, разом 15 осіб). — Ціна за прим 20 цнт. За 15 книжочок \$2.25.

БЛUDНИЙ СИН. Образ з життя наших виселенців в Америці в 4-ох діях зі співами. (Виступає 6 жінок і 9 чоловіків, разом 15 осіб). — Ціна за прим. 25 цнт. За 15 книжочок \$2.85.

В НЕВОЛІ ТЕМНОТИ. Комедія з життя русько-американського народу в 3-ох діях. (Виступає 4 жінки і 8 чоловіків, разом 12 осіб). — Ціна за прим. 25 цнт. За 12 книжочок \$2.25.

ВИХОВАНЕЦЬ. Народна комедія в 3. діях зі співами і танцями Л. Янчука. — (Виступає 5 жінок і 7 чоловіків, разом 12 осіб). — Ціна за примірник 25 цнт. За 12 книжочок \$2.25.

ДВА ДОМИКИ І ОДНА ФІРТКА. Комедія в 1. дії. (Виступає 3 жінки і 5 чоловіків, разом 8 осіб). — Ціна за прим. 15 цнт. За 8 книжочок 90 цнт.

ГОСТИНА СЬВ. НИКОЛАЯ. Драматична гра в 4-ох виходах. (Виступає 6 осіб). — Ціна за прим. 10 цнт. За 6 книжочок 50 цнт.

ІЦКО-СВАТ. Комедія в 1-й дії. (Виступає 2 жінки і 5 чоловіків, разом 7 осіб). — Ціна за прим. 10 цнт. За 7 книжочок 55 цнт.

МУЖИКИ АРИСТОКРАТИ. Народний образ в двох діях. (Виступає 3 жінки і 7 чоловіків, разом 10 осіб). — Ціна за прим. 15 цнт. За 10 книжочок \$1.15.

НАТАЛКА ПОЛТАВКА. Оперетта в 3-ох діях. (Виступає 2 жінки і 4 чоловіків, разом 6 осіб). — Ціна за прим. 20 цнт. За 6 книжочок 90 цнт.

I.

Іван Мазепа був гетьманом Лівобережної України від 25. липня 1687 року. В р. 1704 загорнув під свою владу Правобережну Україну і від тої пори гетьманував над цілою Україною аж до полтавського бою 27. червня 1709 р.

Що була за Мазепи Україна і що то був гетьман України?

Україною називалась тоді та частина руської землі, що була по обох сторонах середнього Дніпра. Вона була поділена на дві частини: 1) Правобережну на захід від Дніпра і 2) Лівобережну на східнім боці Дніпра. До лівобережної України було прилучене місто Київ з його найближньою околицею, хоч він стоять по правім боці Дніпра.

До повстання Хмельницького вся руська земля, окрім Запорожжя, Слобідщини, Угорської Русі і Буковини, належала до Польщі. Хмельницький хотів вибити з під Польщі на волю всю Русь, але не мав на стільки сил, бо Полякам помагали німецькі війска, а Хмельницькому лише часами Татари. На волю вибілася тільки ціла Україна. Відтак і сю волю тяжко було вдергати, бо Польща мала поміч німецьких війск, а в додатку Полякам помагала потайки Москва, спинюючи Хмельницького в його борбі за волю руського краю. Щоби мати поміч проти Польщі, Хмельницький, загро-

зивши московському цареви, що знищить Москву, присилував його до такої угоди, що цар став опікуном України. Як би Польща напала на Україну, то цар мав прислати Хмельницькому на поміч московське військо. За се, як би хто напав на Москвщину, то українські козаки мали йти Москві на поміч. Більше іншої влади царя Україна над собою не прийняла, та Хмельницький України з московською землею цілком не злучив. Україна лишилася вільною державою з власним правителством, над котрим стояв гетьман. Гетьман на Україні був тим самим, чим у Польщі був король, в Москві цар, в Персії шах, а в Туреччині султан. Він мав навіть більшу владу, ніж король в Польщі. Від інших монархів гетьман України був лише о стілько слабшим володарем, що московського царя признавав своїм опікуном; мав давати йому в потребі військову поміч, але впрочім в інчім не був обовязаний слухати його.

Зараз по смерті Хмельницького показало ся, що московський цар тільки на се взяв Україну під свою опіку, щоби її назад віддати Полякам. А як би Українці не згодились добровільно вернуті під польське ярмо, то московські війска мали спільно з польськими привернути пановані Поляків на Україні. Москва зміркувала, що не її сила повернути всю Україну назад в польську неволю. Отже воїна зробила се лише з Правобережною. Московський цар умовив ся з польським королем в Андрушові (1667) так, що Польща мала загорнути назад Правобережну, а Москва здусити і змосковіти Лівобережну разом з Київом. Як би Правобережці не хотіли покоритись Польщі, то москов-

ський цар зобовязав ся післати Полякам на поміч своє військо, щоби помогло Полякам поневолити Правобережну Україну. Цар дав також Полякам великі гроши, щоби могли наймити собі німецьких вояків на згноблене руського народу в Правобережній. Як Москалі страшно ненавиділі Руспинів, показує отсе: Коли Правобережці не хотіли пхати шпі в польське ярмо і вибрали собі власного гетьмана Дорошенка, то московський цар казав братови йти на брата. Він казав лівобережним козакам, щоби помагали Полякам опанувати Правобережну Україну. Гетьмані Лівобережної України, Многогрішний і Самійлович були ворогами Польщі і не хотілі Полякам помагати гнобити своїх братів по правім боці Дніпра. За се, і тільки за се казала Москва одного і другого гетьмана схопити і закувати в кайдани. Одного і другого ворога Польщі московський цар казав заслати в Сибір. Як раз по засланню в Сибір гетьмана Самійловича, козаки Лівобережної України впбрали гетьманом Івана Мазепу.

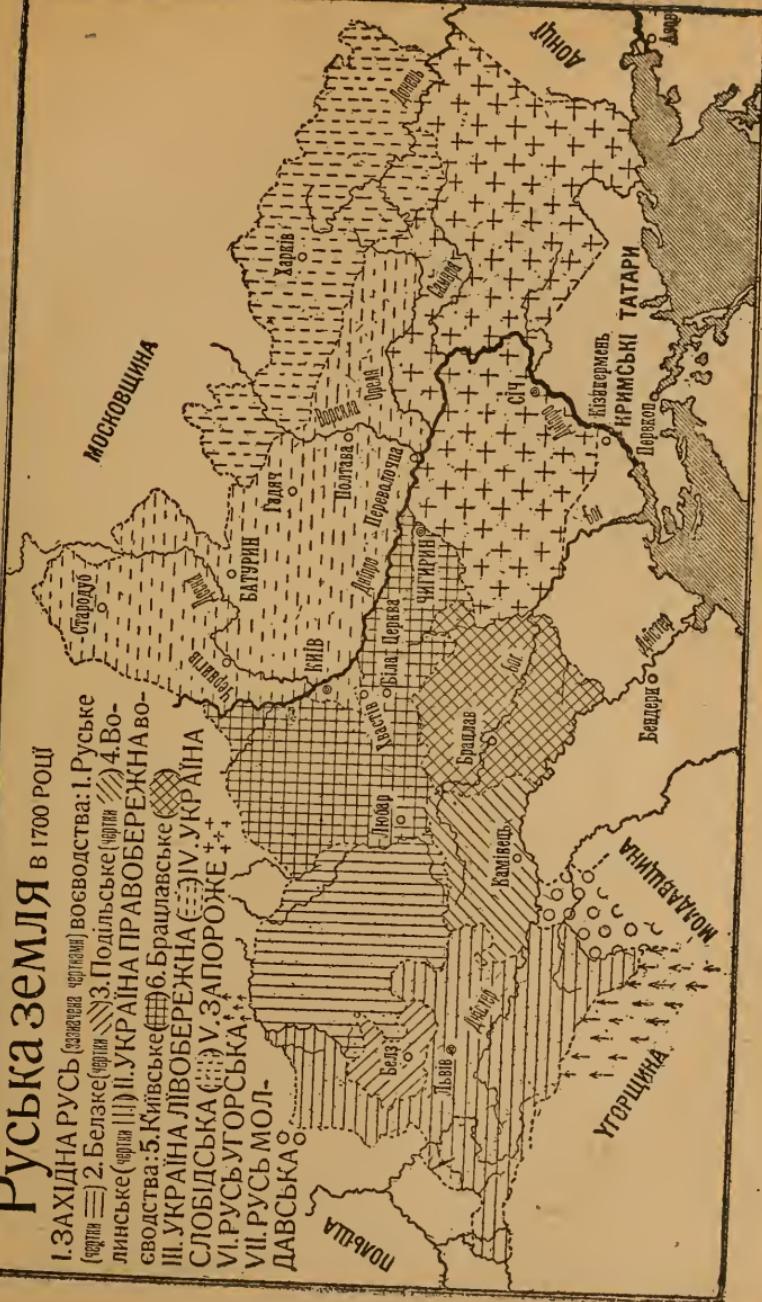
Руська земля була тоді поділена на 7 головних частин. Найбільша західна частина руських земель була під Польщею (на маші та частина означена чертками). Ся західна Русь була знов поділена на край, що тоді звались воєводствами. Під Польщею були тоді 4 воєводства з руським народом: руське (на маші 1), белзьке (2), подільське (3), волинське (4). Друга частина руських земель звалась Україною правобережною (на маші краткована) і складалась з воєводств: брацлавського (6) і київського (5), однак без самого Кієва і його найближчої околиці. Правобережна Україна була тоді віль-

на, під управою власних полковників, над котрими старшував хвастівський полковник Палій. Правобережне козацтво вело тоді тяжку борбу з Польщею, котра сей край уважала за свій. Трета части, Україна лівобережна (на мапі перерівані лежачі чертки) була під власним гетьманом, котрий над собою мав „опікуна” московського царя. За Польщі Лівобережна Україна звалась воєводством чернігівським. Четверта части, на схід від Лівобережної, звалась Слобідчиною. Ся земля перемінилась з московської землі в українську через те, що народ з цілої Русі смігрував на схід і, поселяючись на московських землях, зрушив їх. Слобідська Україна була під управою московських воєводів. Як західна Русь належала до Польщі, так Слобідчина належала до Московщини. Пятою землею руською, між Україною і Кримом, було Запороже. Се була самостійна, ні від кого независима республіканська держава. Нею правив з Січи вибіраний що року кошовий отаман. Шестою частиною була нинішня угорська Русь, а семою нинішня північна Буковина, що тоді належала до Молдавщини.

Гетьман Лівобережної України був не тільки начальником українського війска (козацтва). Він мав також найвищу владу над усім народом цілої української держави, над всіма урядами України. Під тим гетьманом стояло ціле правительство України. Нині члени правительства називають ся міністрами. На Україні міністрами були найстаріші в козацькому війську і тому воїни звались генеральними старшинами, а те що нині зве ся радою міністрів або правителством, звалось на Україні

Руська Земля в 1700 році

1.ЗАХІДНА РУСЬ (західна Україна)
 (наголос на 3) 2.Белзьке (наголос на 2) 3.Подільське (наголос на 2) 4.Волинське (наголос на 1) 5.УКРАЇНА ПРАВОБЕРЕЖНА (наголос на 1) 6.Брацлавське
 7.УКРАЇНА ЛІВOBЕРЕЖНА (наголос на 2) 8.СЛОВІДСЬКА (наголос на 1) 9.ЗАПОРОЖЕ
 10.РУСЬ УГОРСЬКА 11.ДАВСЬКА 12.ЛІВІЙ

генеральною старшиною. Тепер над щоодинокими краями стоять в Росії губернатори, а в Австрії намісники, президенти вищих судів краєвих, президент краєвої дирекції скарбу, президент краєвої ради шкільної, командант корпусу. На Україні вся та влада була в руках полковників і полкової старшини. Тому то краї, на яких була поділена Україна, звались полками. Се, чим нині у нас староста і начальники повітових урядів, на Україні були сотники козацького війска і сотенна старшина.

Мазепа став гетьманом Лівобережної України як раз в тім часі, коли Москва хотіла обмежити владу гетьмана і українського правительства. Москва хотіла довести до того, щоби найвищу владу на Україні мав царський воєвода, що засів у Київі. Вона хотіла, щоби всю генеральну старшину замінити московськими генералами. Хотіла також, щоби і полковниками поробити Москалів. Даліше Москва йшла до того, щоби вигубити козацтво, а на його місце впровадити на Україну московські війска. З українського народу хотіла Москва мати не вільне козацтво, але рекрутів абріхтованого по московськи в московських полках.

Москва дійсно поводила в ріжкі міста України своїх воєводів, хоч воїни зразу не мали шлякої влади. Однак Москва прислала кожному воєводі відділ московського війска і сей відділ постійно збільшувала. При допомозі сего війска воєвода мав поволи загарбувати владу у свої руки. Свої війска Москва насилала на Україну тому, бо боялась, що народ і козаки збунтують ся колись проти Москви. Ті війска мали не допустити до буйту. Москви.

ська розставляла свої війска по Україні також тому, щоби Лівобережці не могли помагати Правобережним в їх боротьбі з Польщею, бо Москва продала Полякам народ і козаків Правобережної України. Ще була одна причина, чому Москва стягала свої війска на Україну. Москва вічно вела якусь війну і все мусіла тримати богато війска. Вихарчоване сего війска коштувало страшно багато, а Москва не мала гроппій і свій народ не хотіла обтяжувати податками. Розкватироване війск в Московщині руйнувало би московський народ. Щоби не треба платити свому війску, щоби не руйнувати податками і постоми московського народу, Москва висилала свої війска на Україну і розкватировувала їх по хатах руських міщан і руських хлопів. „Нехай наше військо обідає і руйнує хахлів!” — казав московський цар. І так керувавши руського народу Москва годувала свої війска.

Дальше, Москва шанувала в той спосіб кров і житє своїх вояків коштом майна, крові і житя наших козаків. Москві лішче було висилати на війну наших козаків, ніж своє власне війско. — Москва булаб мусіла своїм воякам купувати збрюю і хліб. Тимчасом наш козак мав власного коня, власну збрюю, а як ішов на війну, то мусів брати власний харч і власні гроші. В додатку мусів ще брати другого власного коня, щоби двигав харчі. Як Москва вела війну нашими козаками, то та війна її нічого не коштувала, бо за сю війну платив руський народ; платив своїм майном, здоровлем і житем.

Москва гнала наших козаків на війну, а що-

би на Україну не нападали Татари, цар насилив і розквартував по Україні своє війска тай нашому народові казав годувати тих ледарів. В той спосіб наші козаки руйнувались походами, проливаючи кров і кладучи свої голови за Москву, а московські вояки вилежувались в українських хатах та обідали і обдиралі наших селян і міщан. В той спосіб Москва не тратила життя своїх людей, лише вигублювала війнами наше козацтво.

Ті московські ледарі на Україні, хоч їх прислано ніби проти Татар, ай не рухались, як на Україну дійсно коли напали Татари. Гетьман мусів проти Татар висилати рештки українського козацтва, які тоді мав під собою.

Москва мала такий план: Як війнами вигубить козацтво, як обсадить Україну воєводами і своїм війском, то тоді новоли заступить козацьку старшину Москалями і аж тоді роздасть всю українську землю московським панам та заведе на Україні неволю та панщину.

Ось в такій скрутній для нашого народу хвилі гетьманом став Мазепа. Образ тодішнього положеня мушу доповнити справою, яка читачів отсеї книжочки найбільше буде цікавити. Яке було тоді положене народу? Які були права народу, його обов'язки і тягарі, та до чого змагала під сим зглядом політика Москви та нашого гетьмана?

В Польщі і в тих руських землях, що були під Польщею, хлоп був уже привязаний до землі і робив тяжку панщину на панів. Така сама неволя, ще тяжча як у Польщі, була в цілій московській землі. В Московії хлоп вже був панською худобою. В правобережній Україні козаки Палля

і його товаришів прогнали панів. Польща наступала тоді на Правобережну, щоби винищити козацтво та щоби назад увести своїх панів, а народ назад запрягти в ярмо панщини. Москалі помагали Полякам проти козаків і народу Правобережної, бо цар хотів на Лівобережній завести таку панщину для московських панів, яка для польських панів була в Правобережній. Тому то цар заборонив гетьманові Мазепі помагати нашим в Правобережній Україні в боротьбі проти Поляків. На Запорожжю не було ніяких панів, бо там всі були вільні і рівні. В Слобідчині, що була під управою московських воєводів, Москалі стали заводити кріпацтво і таку тяжку панщину, яка була в коренно московській землі.

Як було в лівобережній Україні під гетьманом Мазепою?

Там був майже такий самий лад, який полішив по собі Богдан Хмельницький. Сільський народ український ділився тоді на дві головні часті: на „посполитих” і на козаків. В містах жили звичайні міщани і козаки. Окрім того лишилось трохи панів, яких Хмельницьчина ще не вигубила. Вони мали ті землі, яких їм не відобрano за Хмельницчини, і ті права до праці своїх громадян, яких Хмельницьчина ще до решти не скасувала. Над усіма верствами населення Лівобережної України стояла козацька старшина з гетьманом на чолі.

Заки покажу, яка була доля селянства і простого козацтва, мушу децço сказати про скарбовість Лівобережної України, то є про видатки, які мала українська держава, та про спосіб, в який стягано гроші на оплачене сих видатків. Се треба

тому знати, бо від потреб державного скарбу і від способу заповнювання його зависіла доля хлопів.

Як кожда держава, так і Україна мала тоді великі видатки і мусіла мати державну касу. Каса до Мазепи все була при гетьмані і він нею завідував. Окремого начальника державного скарбу (міністра фінансів) серед генеральної старшини тоді не було. Видатки, які тоді мали держави, отже і Україна, ще не були такі великі, як тепер. Всеж таки грошей треба було чимало, особливо через видатки, які спричинювали безпереривні війни. Я тут вичислю лише деякі видатки, які оплачувано з державного (військового) скарбу України.

Після договора між Україною а московським царем гетьман мав усе мати 30 тисяч козаків (рєестрових), а кождий з них мав дістати з державного скарбу українського річно якусь платню. Рядові діставали річно по 30 золотих. Разом робило се 900 тисячів золотих річно. Гетьман мав дістувати річно 100 золотих червоних, генеральний писар і обозний по 1000 золотих польських (200 рублів), кождий полковник по 100 ефимків, сотники по 100 золотих. Щоби гетьман не зробив Москві якого збитка, цар казав усадовити під боком Мазепи московський полк, їїби гвардію для Мазепи, їїби щоби на випадок якої напасті на него вона боронила його особу. В дійсності сей московський полк був на се, аби схопити Мазепу, як би Москалі завважали, що він для Москви небезпечний або неіпотрібний. Зразу сей полк мав 700 Москалів, а пізійніше 1000. Сей полк харчував ся коштом українського скарбу — а Москалі мають добрі жолудки. Мазепа мусів також опла-

чувати один полк з тисячі наймлених людей для „гамовання свавольства” на Україні. Як де люди бунтувались, то Москва не вірила козакам і казала

Український козак з часів Мазепи.

проти бунтівників тримати окремий наємний полк. Через те, що Москва забрала козацькі полки на війну поза межами України, а на Україну раз-у-раз

нападали Татари, Мазепа мусів для оборони України перед Татарами утворити кілька полків з наймлених вояків (звали ся компанійці і сердюки). З наказу Москви козацькі війска мусіли йти дуже часто в далекі і довготривалі походи воєнні. Сам Мазепа в часі перших 12 літ свого гетьманування відбув 11 літніх і 12 зимових походів. Все те зідало суменні суми грошей. Гармати, порох і кулі також не падали з неба, тілько треба було купити. Москва не питала гетьмана: „чи на все те маєш грошей?” Цар тільки прислав указ: „Пішли 20 тисяч війска! Йди сам з цілим військом! Вишli для 15 тисяч людей харчів на три місяці! Будуй фортецю!” Ті гроші мусіла наша старшина відобути, хоч би з під землі! В р. 1696 Мазепа мусів посплати гроши на Запороже на будову чайок (суден), бо цареви захотілись воювати Турка. В тім самім часі післав Мазепа на Запороже 200 підвод з харчами. Також самим Запорожцям мусів Мазепа дуже часто посыпати гроши, як там на них була посуха. Цар дуже часто казав Мазепі приїздити до Москви з цілою генеральною і полковою старшиною, але коштів подорожні не оплачував, а противно, дуже радо приймав дорогі дарунки від народу, який він так немилосерно доитав. Мазепа мусів удержувати в чужих краях своїх мужів довіря, котрі-б завчасу доносили йому про се, що де про Україну говорять або що хочуть зробити. Таких своїх агентів мав Мазепа в Царгороді, в Криму, на Запорожжю, в Москві, в Польщі і взагалі, де тілько йому треба було. Щоби ріжкі московські достойники не рили під ним і під старшиною, щоби до українських справ не мішались, мусів Мазепа да-

вати їм грубі хабарі. Сам московський князь Голіцин за се, що не керував при виборі гетьмана, казав собі дати 10 тисяч рублів. Як бачимо, скарб України головно через примхи московських царів мав величезні видатки, бо Москва провадила свої власні війни на кошт України. Тут треба ще додати, що як Мазепа став гетьманувати, то в скарбі України не було грошей, бо Москалі майже цілий скарб укralи, ніби то конфіскуючи майно „зрадника” гетьмана Самойловича.

Відкі скарб України брав потрібні державі гроші?

Нині маємо всякі податки, належитості, стемплі, такси і кат зна' які драчки, котрі хлопови зідають весь прихід з ґрунту так, що хлоп, не тільки щоби жити, але ще щоби оплатити решту драчок, мусить в додатку до того, що йому дає власний ґрунт, заробити на панськім пані, в Прусах або в Америці. За Мазепи всіх тих нинішніх податків і драчок не було. Вони й не могли тоді бути, бо гріш тоді ще так не кружляв, як нині. Не все також можна було продати свою працю, так що не один, хоч в хаті були достатки, грошей не мав. Не було тоді також способу і не було кому стягати податків з усіх людей в kraю, бо таких урядів податкових, які нині маємо, тоді ще не було. Про спосіб стягання грошей до державного скарбу України розповім тут тільки що головніше.

Для українського скарбу були два найважливіші жерела доходів: горівка і військові маєтки. За гетьмана Самойловича заведено аренду торговель горячими напітками. Хто хотів продавати горівку, мусів платити до державного скарбу. Ся а-

ренда дратувала (дразнила) тих, що гнали горівку, але вона також дратувала народ, котрий тоді здорово пив. За це народ так не нарікав на гетьмана і на старшину і не бунтувавсь проти них, як за те, що горівка дорожча. Бачучи невдоволеніс народу, Мазепа хотів скасувати аренду, але не міг, бо не можна було найти іншого жерела доходів. Не могучи скасувати аренди, Мазепа старав ся бодай облегчити сей „тягар”. Він позволив гнати горівку для домашнії потреби (що дома вине ся), а вино купувати по дешевій ціні, але не менше 10 кварт. В дрібній продажі не вільно було брати за кварту більше ніж дві кошітки. Народ мимо того кричав, що йому кривда, і бунтував ся проти гетьмана! За аренди і з цла (мита) гетьман брав до 50 тисяч золотих (10 тисяч рублів).

Другим жерелом доходів були маєтки (села), що належали до державного скарбу. Ті маєтки називались військовими або раїговими. Вони були тим самим, чим у нас тепер є камеральні добра. Українське правительство виарендовувало їх маєткі. В такім маєтку найбільшу вартість мав млин і доходи з него. Тому то дуже часто виарендовувано сам млин або й тільки частина доходу з млина. Ті млини давали українському скарбови найбільше доходу. Щоби арендатор такого скарбового маєтку мав з него платити арендинн чини до державного скарбу і щоби іще линив ся якийсь зиск для него, мусів мати робітника. За гроши робітника не міг дістати, бо наймитів тоді на Україні не було. Через те такий арендатор мав право жадати від „посполитих“ (хлопів) в громаді, щоби робили у його. Селяни (посполиті) такого виарендованого скар-

бового маєтку були обовязані до деяких робіт в користь арендатора. Ті обовязкові роботи, ті повинності посполитих, називано таді „послушенством”. Вони не були точно означені і були невеликі. Головним „послушенством” селян було гачене або справлене попсованої греблі млина. Попсполіті були також обовязані скосити луку і привезти до двора тільки дров, кілько треба на опалене двора (не на вивіз). В деяких селах були інші повинності. Приміром село Конотоп платило панови 45 золотих, 35 курпій, 225 яєць, 10 мітків пряжі: як оріхи зародили, то по гарцеви від чоловіка, 9 мір хмелю, а крім цього давали 5 орачів.

Чи ся робота, яку „посполіті” робили на лані такого арендатора і за котру не брали ніякої плати, була панщиною?

Ні! Се не була панщина, бо за цю роботу селяни не платили податків. Замість платити податок грішми, селяни робили у арендатора (посесора) війскового маєтку, а до державної каси платив арендатор за себе чиши, а в тім чиши вже був і податок за хлопів, (бо платив за право до їх праці). Ось такий був податок від хлопів. Вони не платили грішми скарбовому (податковому) урядовці, тільки роботою і малими даними арендаторови скарбових маєтків. В той спосіб заощаджувано видатки на податкових урядників і взагалі на скарбову адміністрацію, на котру нині в Австрії йде 100 мільйонів корон (на саму загальну адміністрацію скарбову)!

Скарбові маєтки визискувано ще в один спосіб, щоби улекшити скарбовим властям роботу, а скарбові заощадити видатків на податкову адмі-

ністрацію. Члени козацької старшини були також висшими урядниками держави. Вони чайже не

Український полковник з часів Мазепи.

могли самі сїяти, нї орати, бо їх робота була така, яку пині мають генерали, офіцери, судії, старости і т. п. Дуже часто воїни не мали навіть клаптика

власної землі, а чейже з чогось мусіли жити. Нині всі ті люди, що є в службі держави, мають великі пенсії з державного скарбу. За гроші з державного скарбу виховують ся їх діти; а по їх смерті мають обезпечене їх вдовиці і діти. На Україні за Мазепи се було неможливе, бо таких податків, як нині, не було і скарб не мав тільки грошей. Для того робило ся так: Як хто був у службі української держави, то замісьць пенсії діставав скарбову посілість і брав собі доходи з неї. Чим більшу ранг у мав сей чи інший який слуга краю, тим більший діставав маєток або кілька менших. Через те ті маєтки звались також маєтками ранговими. Хто дістав маєток, мав мати з него такі самі зиски, які мав посесор маєтку. Селяни рангового маєтку мали такі самі повинності, як ті, що робили арендаторови. Отже їх робота також не була панщиною, тільки податком. Замісьць платити податок до скарбу, щоби з того податку якийсь старшина мав пенсію, платили селяни відразу йому самому роботою. Окрім сеї роботи „посполиті“ селяни не тілько не малп жадного іншого тягару податкового, але також не знали тягару військової служби.

Сими скарбовими маєтками України оплачувалось також шкільництво. Україні потрібні були вчені люди, хоч би на се, щоби були розумні правителі краю. Нині маємо на се школи, удержанувані з податкового гроша народу. Тоді Мазепа висилав молодіж на вище образоване за границю. Гроші на се треба було роздобути з арендного чиншу і, очевидно, з повинностій посполитих. Початкове образоване давали у нас школи при церквах, а

головно при монастирях. Щоби такі монастирі могли утримувати школи, мусіли мати якісь заповнені доходи. Тому то Мазепа обдаровував і монастири маєтками. Через те її повинності посполитих на тих маєтностях не були панщиною, тільки податком на школи. Сей податок був очевидно менший, ніж той податок, який наш хлоп нині платить на оплачене університетів, середніх, ріжких фахових і народних шкіл.

Були на Україні також панські маєтки, що лишилися ще по Хмельниччині, і з тими повинностями хлопів, яких Хмельниччина ще не скасувала. Ті повинності хлопів у панів-шляхти були вже не податком, а панщиною. Однак пани самі стереглись підвищувати ті повинності. Як де підвищили, то козацтво назад їх зменьшувало. Коли в руських землях під Польщею і в Московщині неволя хлопа і панщина ставали щораз тяжішими, то в лівобережній Україні вони не могли бути більші, ніж була повинність посполитих у скарбових маєтностях. Козацька старшина за Мазепи не дуже використовувала свою владу над посполитими, бо „чернь” на Україні ще мала велику силу а сусідне Запороже все стояло за простим народом і гамувало апетити тих старшин, що мали охоту сильніше потиснути тодішню „податкову шрубу”, як то тепер каже ся.

Окрім хлонів посполитих, що не служили в війску, а податок платили повинностями в районних і виарендованих маєтках української держави, були хлони і міщани записані в реєстрі козацького війска. Сі козаки були собі таксамо господарями, як інші селяни, тільки що на кождий поклик

старшини мусіли ставитись до воєнної служби. Військова служба не була тоді забавкою, так як нині. Козак мусів ставитись до служби не тільки з власним верховим конем, але і з кіньми, що возили харч і багаж козака. Козак мусів також мати власну збрую і власний харч, або власні гроші на харч. Воєнна служба козаків була також тим тяжка, що в тих часах боєві сурми не втихали ні на хвилину. Не на муштрі витягалі козаки свої ноги, лише без перерви проливали свою кров і покотом клали свої голови в боротьбі за край, в боротьбі за народ; а як цар казав, то і за Москву. За сей важкий тягар козаки були вільні від усіх інших тягарів. Від них не мали права ні арендатори державних маєтків, ні ті, що спідлі на рангових маєтках, жадати ніякого послухенства, ніяких данин. Також в панських маєтках, які ще остались на Україні по Польщі, пани не мали права жадати від козаків ніяких повинностей. Козаки взагалі були вільні від усіх тягарів, бо двигали один дуже великий тягар, іменно тягар воєнної служби. Що сей тягар був більший, ніж тягарі „посполитих” хлопів, доказує се, що витримували його тільки богаті козаки. Бідніші зрікалися свого козацтва і переходили на посполитих.

Так отже були на Україні три головні верстви українського народу: 1) Селянство, яке не служило у війску і не платило податків грішми, тільки працювало на тих, що служили народови, або платило аренду до державного скарбу; 2) Козацтво, що боронило край своєю грудиною і своїм майном, а за те не мало тих тягарів, які мали „посполиті”;

3) Козацька старшина, яка управляла державою,

боронила край своїм житєм, а за те мала доходи з рангових маєтків і повинностій „посполитих”.

Такий лад застав Мазепа. Але він застав таку політику Москви, про котру я вже згадав на вступі. Що робила Москва і що на те казав Мазепа, найліпше довідаемо ся з документів, які нам переказали московські вчені.

Москва перла до того, щоби на Україні настав такий лад, який був у Московщині. Там хлопи були вже приковані до землі, їм не вільно було переноситись з місця на місце, хиба як який пан продав його другому панови. В Московщині хлоп робив уже тяжку панщину і пани мали право хлонів не лише продавати як товар, але і бити як товарину. Ті „посполиті” на Україні, котрим повинності в рангових або в виарендованих маєтках видались за тяжкими, втікали поза границі гетьманського панування на Слобідщину, що була під Москвою. Многі з них не довго розкошувались московським „расом”. Засмакувавши воєводського хліба, втікали назад із українського гетьмана. Наші селяни, що нарікали на козацьку старшину, оселялись на землях московських панів рильського та путівльського повіту. В тих московських землях купив собі маєтки також наш гетьман. Чим ріжнило ся поведене козацької старшини від поведеня московських панів з селянами, найліпше съвідчить се, що наші хлопи втікали від московських панів до Мазепи. До нині жиуть в народі спомини про звірства Москалів над нашими хлонами. Наші хлопів Москалі били, калічили і вбивали. Московські пани навіть посилали московських хлонів в оселі наших хлонів, аби їх рабували. Московські пани самі за-

манювали до себе хлопів з України, кажучи, що український гетьман дере з них скіру. Як наші прийшли до них, то Москалі робили їх кріпаками, силували їх до тяжкої панщини і страшно їх мордували. Український гетьман не мав там ніякої влади, але проте Мазепа не переставав опікуватися своїми людьми, що покинули рідний край. Мазепа раз-у-раз писав до Москви дуже острі жалоби проти звірств московських панів. Через ті жалоби Мазепи цар таки видав наказ поводитись людяно з нашими хлопами. Се не дуже помогло. Тоді Мазепа знов вислав до царя дуже острі жалобу. Цареви був тоді Мазепа дуже потрібний, тож він видав у друге в 1701 р. до воєводів острій наказ, що як тільки Українцям буде яка зневага через воєводський або полковничий недогляд, то за се урядників будуть карати смертню і поконфіскують їх маєтки. Однак Москалі знали, що цар видав такий наказ лише на се, щоби „заткати губу“ українському гетьманові. Вони не знали, що через війну цар мусів дбати о ласку Мазепи, тож вони далі знущалися над нашими людьми. Мазепа знов пожалував ся, що (1702) московські хлопи (підмовлені панами) з Комарницької волости (повіта) орлівської губернії побили Українців і гетьманського післанця. Сим разом виновників разом з їх жінками і дітьми заслано в Сибір.

Московський цар хотів колись, як зломить владу гетьмана і козацької старшини, роздати українські землі своїм генералам і ріжним московським панам. Через те її хотів він московську неволю перенести також на українську землю, щоби руські хлопи робили таку панщину на тих

московських заволоків і влізливців. Щоби се зробити, цар визискував рангові маєтки. На Україні було іменно так, що як який козацький старшина дістав ранговий маєток, то він мав право до того маєтку лише так довго, як довго був у службі. Як умер, то його діти, вже не мали права до рангового маєтку і маєток назад вертав до скарбу. Так само вертав маєток до скарбу, як той старшина перестав бути старшиною: як його скинуто з уряду, або як він сам покинув ту службу, за котру дістав маєток. Коли Мазепу вибирали гетьманом, то Москва всунула в договір таку точку, що гетьман не має права відбирати маєтків, на котрі „дані будуть царські жаловані грамоти“. Цар став робити з того широкий ужиток і сам роздавав рангові маєтки, кому хотів. Як цар давав маєток такому, що не служив красви, або як такий, що від царя дістав ранговий маєток, перестав служити красви, то гетьман вже не мав права відбирати маєтку назад для скарбу і через те маєток перестав бути маєтком державним. Маєток ставав ся особистим панським маєтком, і по смерті такого пана з царської ласки маєток не вертав до державного скарбу, але переходив на діти пана. Як такий маєток був у руках пана, що не служив красви, то повинність, яку робили хлони, переставала бути податком для краю. Та повинність переміщала ся в панщину, бо пан за ті повинності хлонів не платив чиншу до державного скарбу. Ось в який спосіб цар заводив на Україні панщину!

Треба знати, що як ранговий маєток давав якому старшині пан гетьман, то гетьман мав також право контролювати, як той старшина газдус

на маєтку і як поводить ся з селянами. Гетьман все забороняв збільшати повинності і інші тягари селян. Як ранговий маєток дав кому цар, то гетьман вже не мав права вторкати ся до господарки того пана. Пан з царської ласки мав право заводити в селі такі порядки, які були в московській землі. В московській землі була тяжка неволя, тож пан з царської ласки перемінював малі податкові повинності в тяжку панщину, а з вільних хлопів робив таких крепаків, які були в Московщині.

Ось як московський цар скріпляв на Україні панщину і заводив хлопську неволю! Через него вільні „посполиті“ переходили поволи на панщинних хлопів.

Мазепа, як міг, так боронив ся проти такого московського розбою. Мазепа не хотів давати земель української держави (рангових маєтків) на те, щоби при помочі тих земель козацька старшина перемінювала ся в таке дідичне панство, яке було в Польщі. Мазепа не хотів, щоби на тих рангових маєтках осідали всякі посіпаки московські та засьмічували Русь московським панством. Мазепа не хотів позволити, щоби податок, який „посполиті“ платили українській державі своїми повинностями, перемінював ся в панщину панам, котрі державі не служили. Дуже важна причина, чому Мазепа не хотів, щоби маєтки України роздаровувано на віки ріжним панам, була ще така: Чим більше рангових маєтків, котрими винагороджувано якого старшину, переїшло на приватну власність, то тим більшою панчиною пані тиснули хлопів. Через те, що тих маєтків стало меньше

до роздавання замісць платні старшинам, старшини діставали менше маєтків, або лише частини маєтків. Однак, щоби вони могли при меншім маєт-

Петро Великий, цар московський.

ку вийти на своє, посполиті в тих їх маєтках мусіли робити більше повинності і давати більше данин. Як державний скарб мав менше маєтків

до виарендання, то за ті маєтки, що скарбови ще лишили ся, скарб мусів брати більшій чинш від арендаторів. Арендатор знов, щоби відбити свій чинш, мусів посполитих більше тиснути „послужнством”, повинностями і данінами. Так отже через те, що цар роздаровував скарбові маєтки України своїм попіхачам, не тільки скарб України тратив жерело доходів, але ще в додатку побільшались тягарі народу в тих маєтках, що лишили ся ще при скарбі. Страту, якú скарб України мав через втрату одного рангового маєтку, треба було висссати з інших маєтків, треба було в тих інших маєтках побільшувати народови тягарі. Отже так то через царя побільшались тягарі в нероздаваних маєтках, а в дарованих самі пані заводили тяжку неволю і панщину.

Мазепа не хотів роздаванем маєтків на власність перемінити козацьку старшину в таких панів, які були в Польщі, він не хотів податкової повинності посполитих селян перемінювати в панщину, а самих посполитих в панщинних хлопів; се найліпше доказує його просьба до Москви. Мазепа домагав ся видання царського указу о відбиранні „жалованих”, то є дарованих маєтків від тих, що вже не служать краєви. Такого указу Мазепа не діждав ся. Однак, коли тільки Мазепа змиркував, що цар його потребує, коли чув себе в „сїдлі”, то не дивив ся на царське право, тілько відбирав такі царським указом надані маєтки і давав їх іншим, що служили краєви. Як Москаль або який зрадник дістав від царя маєток, то старав ся накладати і на козаків панщинні повинності. Як Мазепа платив старшині за службу краєви ран-

говими маєтками, то пильнував, щоби козаки, то є народ вписаний в реєстр і обов'язаний до воєнної служби, лишив ся при своїх „вольностях”; щоби не мав інших повинностій, ніж інших тягарів. Що Мазепа не давав простого козацтва на поталу старшині і панам, доказує його „універсал” з р. 1691-го.

В сім універсалі Мазепа пише:

„Нам донесено, що деякі духовні і съвітські особи, що з ласки царя і папої, дістали маєтки, не уважають на тутешній українсько-руські звичаї і на порядки, які завело козацтво. Вони неугодно поступають з народом тих місцевостей: тяглих селян без міри обтяжають повинностями, а козаків приневолюють іти в селянство або викидають їх з маєтків. Дальше чули ми, що деякі пани, довідавши ся, що яка козача земля в їх селах була за часів Польщі папська, забирають сю землю собі.

„Така робота панів противна і війсковому праву і нашій гетьманській волі! Тих земель, що за Хмельницького забрано від польських панів відвагою рицарства війска козацького, не вільно від козаків відбирати. Не вільно від наших съмільчаків відбирати сего, що вони тоді завоювали шаблею і кровю!

„Через те ѿ тимпаним універсалом наказуємо, щоби властителі маєтків, так духовні як і съвітські, свою владу виконували умірковано, як каже українсько-руський звичай, щоби підданім не вигадували жадних повостій і тягарів. Особливо, щоби не тиснули козаків, що здавна живуть в тих землях. Щоби не забирали від них земель, які по-

сідають здавна (то є від Хмельницького), хоч би були докази, що ті землі за Польщі були панські!"

В р. 1692. Мазепа знов видав універсал, в котрім по доброму радив панам, щоби, як не хочуть стратити своїх маєтків, не робили підданим кривди в лісах, сінокосах та інших вигодах. В тім універсалі Мазепа грозив карами за утишки. Державцям пригадав, що вони мають обовязок володіти маєтностями в міру, не накладаючи нових тягарів і висше міри. Казав вдоволятись звичайними данинами від „посполитих” і їх роботами. Як Мазепа довідався, що деякі полтавські державці обтяжали своїх „підданих”, то відобрав їм маєтки. Верківський сотник дістав від Мазепи нагану за те, що самовільно прибільшив повинності посполитих. Де пані позаводили по кілька днів панщини, то Мазепа позменьшував ту панщину так, щоби нігде не було більше, ніж два дні панщини.

За Мазепи не данини і повинності були тяжкі для селян; не вони руйнували народ. Народ руйнували наслідки тих воєн, які Москва провадила в своїм власнім інтересі, а до того тягар війни звалювала на наше козацтво і наше селянство. Чим більші видатки мав український скарб через війну, тим більше мусів стягнути з аренд. Через те і повинності посполитих мусіли ставати тяжкими. Ще гірше було се, що Москва казала Мазепі тримати охочі полки. До тих полків вписувалась „голота”, що не мала ніякого маєтку і чужинці-заголовки. Великих касарень, як тепер, тоді не було. Ті охочі полки розкватпровувано по селянських і міщанських хатах. Так само по хатах розкватировувано московські війска, що цар на-

слав на постій на Україну, або котрі через Україну переходили на війну. Від селян жадано також, щоби давали для вештаючих ся по Україні московських війск підводи, за котрі Москалів та-
кож не платили. Ті постої Москалів по наших се-
лах і підводи страшно руйнували наших селян.

Мазепа, як міг, так ратував селян від тої карти Божої. В 1696 р. 15 тисяч козаків машинувало добувати турецьку фортецю Азов. Цар зажадав від Мазепи, щоби „посполиті” везли аж до північного Доностія харчі і війкові прибори (багаж) для сеї армії. Мазепа рішучо супротивив ся належенню сеї нової повинності на селян. Він написав до Москви: „Люди посполиті вже знищено руїною, яку в краю зробили вороги. Селяни збідніли через те, що мусить годувати охотні війска. Через те вже дуже багато покинуло свою батьківщину, поселяючись в Слобідщині. До сеї пори посполиті возили підводи тілько охотним козакам, компанійцям і сердюкам, а городові козаки возили собі запаси власни-
ми кіньми”.

В 1689 р. цар хотів будувати фортецу Ново-
богородськ руками руських хлоїв (посполитих). Цар очевидно не гадав платити їм за ту роботу. Вони мусіли-б линити господарство на боку опі-
ку і на ціле літо прийти з власними кіньми і во-
зами, та іще й з наймитом. Мазепа не позводив на се. Він сказав, що селян не можна відривати від їх хліборобських занять на їх власнім газдівстві. Як вже конче треба будувати фортецу, то руками козаків, бо вони є до воєнної служби і за се не мають ніяких інших тягарів. Так само не позво-
лив Мазепа (в тім самім році) гнати хлоїв на

роботи коло фортец на граници між Запорожем а Татарією. Мазепа так поясняв своє заряджене:

„Козак спдить в кріпости, тож лішне йому поручити її направу, бо він близьше неї і вона йому потрібна. На посполитих (хлопа) вже й так звалено за богато тягарів. Як він спдить на чужій (панській) землі, або в рангових маєтках, то він мусить віддавати своїм панам належне їм „послушенство”: гатити греблі при млинах, косити сіно, возити дрова, платити чинш і помагати при других роботах. Через те, що мушу тримати компанійські і сердюцькі полки, селянин мусить і їх кормити, бо їх розкватировує ся по селах. Через те, що через Україну переходять (московські) війска, селянин мусить давати (бесплатно) підводи від місцевості до місцевості. Більше тягнути з хлопа не можна! Всім є тяжко; і козакам є тяжко. Але у городових козаків і землі більше і воїни не мають повинностій. Обтяжаючи другими тягарами, треба бодай увільнити посполитих від участі в тягарах безпосередної воєнної служби”.

Який би то тягар був упав на наше селянство, як би Мазепа був послухав царя, доказує число людей занятих будовою фортеці. Роботою, до котрої вибрано козаків з шести полків, занятих було 20 тисяч людей!

Клопіт мав Мазепа з тими, що не були вписані в козацький реєстр, а котрих, як треба було більше війска, принимано на якийсь час до козацтва. Такі селяни, котрих приято до козацького війска, сейчас ставали вільними від усяких повинностій і данин. Як війна скінчилася і вони

вже не були в війску потрібні, то їх розпусли під
домів і вони повинні були стати назад „посполитими”, то є знов робити свої давні повинності. Отже
тоті посполиті не хотіли вертати в поспільство, хотіли далі зватись козаками. Мазепа не позволяв па-
се, але не тому, щоби був ворогом селянства, або
прихильником панів. Він се робив для добра усого
хлопства. Бо як то було з тими хлопами, що на
якийсь час вступали в ряди козацтва?

Се не були бідні хлопи, бо бідний хлоп не
спроміг ся на власні коні, на страту в війні, на
зброю, на харчі. Бідний хлоп не міг також линити
своєї родини і газдівства на боку опіку. До козацтва
ихались тільки дуже великі богачі між по-
сполитими хлопами. Як війна минула і гетьман та
край вже не потребував тільки війска, ті покоза-
чені селяни вертали до дому. Вони вже ай в вій-
ську не служили, ай не давали краєви податку
тими повинностями, які робили посполиті, що не
були в козаках. І що з того виходило? — З того
виходило таке, що в селі один люди не мали ніяких
тягарів, а за те ті тягарі спадали на плечі других
і то на плечі бідніших. Як арендар скарбового
маєтку платив до скарбу півтора сотки корон, то
мав право жадати від півтораста посполитих, що-
би кождий з них робив у цього по одному днівні.
Як з тих посполитих п'ятьдесяткох, що були через
якийсь час козаками, перестали робити по одному
днівні, то та сотка, що линилася в „посполитих”,
мусіла робити за тих. Се значить, що кождий
посполитий мусів робити по півтора днів. Через те,
що часть богачів козачила ся, на велику масу бід-
ного народу спадали більші тягарі. Отсє причини,

чому Мазепа не лишав між козаками тих посполитих, що вертали на ґрунт. Мазепа не хотів, щоби ті тягарі, які перше несли всі в купі, спадали на плечі меншого числа людий і то ще в додатку на найбідніших. Цілком бідних людий, що не мали ніякого власного маєтку, Мазепа приймав до охотників полків, удержуваних коштом скарбу. Богачі не хотіли йти до сего війска. Вони хотіли бути місяць-два козаками, щоби ті тягарі, які вони несли вкуні з бідними, скинути виключно на плечі бідних. Справедливий Мазепа не давав бідним робити такої кривди.

Всіх посполитих не мож було вписувати в козаки не тілько тому, що арендатори скарбових маєтків перестали би платити арендний чинш і скарб України не мав би ніяких грошей. Мазепа був проти окозачення цілого народу також тому, бо чайже треба було комусь справляти землю. В роках 1648—9 за Хмельницького пішов у козаки весь народ. І що з того вийшло? Не тілько панські, але і хлопські землі були необрбані. Народ здобув волю, мав богато наробованого у панів золота і срібла, але не мав що їсти. Через то на цілій руській землі панував страшний голод, а на Волині в 1651 році від голоду були случаї людоїдства! Ось тому Мазепа не позволяв, щоби вся ма-са народна проміняла плуг на меч.

Хоч Мазепа виратував якось селян від робіт при будові фортець, то про те він деякі фортеци будував радо, приміром Новобогородськ. Козаки нарікали на сі роботи, але та фортеца здержуvala Татар від нападів. Як була фортеца, то сиділо в ній військо і не треба було його розкватировувати

по селянських хатах. Особливо перед злодійствами і розбоями московських вояків така фортеця була одиноким ратунком. Край, де будувалась Ново-

Карло XII, король шведський.

богородська фортеця, був обезлюдпений через татарські наїади. Залюднити його мож було тільки під охороною гарнізону (зalogи) фортеці.

На лівобережну Україну приходили величезні

маси народу, що з правобережної втікав перед звірствами польських війск. Сам Мазепа ще за свого попередника гетьмана Самійловича їздив у Москву переговорювати о розселеню 20 тисяч родин, що втікли з Правобережної України. Їх поселено здовж полудневої границі України. Щоби не руйнували їх татарські напади, щоби вони знов не потребували втікати в сусід за очі, Мазепа будував там фортеці. Правда, що фортеці Новобогородськ цар казав збудувати для Москалів і зразу вона була в руках тих катів руського народу, але Мазепа умів так підлещуватись цареви і дурити його, що в 1700 р. дістав ту фортецю під свою владу.

Тяжка була боротьба Мазепи з лайдацтвами московських війск на Україні, бо вони не були під його командою, тільки під командою царських генералів і воєводів. Які то наші опікуни були ті Москалі, побачимо на кількох штучках, про які читаємо в московських таки книжках.

В 1702 р. московський підполковник Левашов маширував з московським війском попри наше місто Кишенку. Він післав до міста наказ, щоб громадянини Кишенки зустріли його хлібом-сіллю та дарунками, а за се він не зачепить (не буде рабувати) міста. Щоби від напasti не пропасти, Кишенці вийшли до Москаля з возами повними хліба, курий, гусий і напітків. В додатку самому підполковникові, аби відчешив ся, дали „в честь” 15 долярів грішми. Левашов взяв те все, але не сповнив своєї обіцянки. Він увійшов з війском у місто і розкваталив своїх Москалів по людських хатах. Його вояки-рабівники не тілько обідали лю-

дий, але в додатку попали ім хати, стодоли і спльондрували городовину. Так обідали і рабували Москалі Кишенців кілька день. Як Левашов виходив з Кишенки, то „дав руку” (обіцяв), що тепер Кишенцям вже не буде шкоди. Однак як дійшов до Переволочної, то післав назад у Кишенку своїх Москалів. Вони забрали Кишенцям багато плугів та волів. Кишенці мусіли самі їхати за Дніпро і власних волів викупити талярами. Коли один Кишенець спітав, чи цар позволив так робити, то Левашов трохи не проколов його списом і закричав: „Годі вам, бісові діти, „хохли” (чуби) свої у гору підімати! Вже ви в нашій торбі!”

Командант одного відділу московського війска Скотов був таки правдивим скотом. Як він в 1702 р. майнував через Україну, то його жовніри, як прийшли до якого нашого міста, били людий немилосерно, а ще більше, як зловили кого з наших за містом. Одних вони калічили ножами, а інших, як Татарва брали в неволю. Коли козацька старшина прийшла до Скотова привитати його, то він казав ударити у бубни, щоб не чути було, що вони кажуть. На останку Скотов казав прогнati їх топорами.

За право продажі горівки платили на Україні чинш до державного скарбу українського. Тимчасом в 1702 р. приїхали собі до Кереберди Москалі і стали самі шинкарювати, хоч чиншу не заплатили. Громадянин пішов до Москалів з хлібом-сіллю та просили, щоби вони не торгували. Тоді Москалі кинулись на них з дручками та списами, а деяких схопили і яко вязнів повели на човни, обдерли їх,

врізали чуби, як ознаку ганьби і пустили мало не голими.

В 1702 році гетьман Мазепа писав до Москви і жалував ся на розбої, які на Україні робили московські вояки. Гетьман писав, що як Москалі переходили через міста і села полтавського полку, то вони обкрадали народ. Вони забирали ніби на підводи людські коні і не вертали їх, доки господар не дав їм хабаря. Як Москалі де станули на постій, то розкватпровувались по хатах і ішли на рабунок. Москалі робили тоді нашим всякі збитки, знущались над нашими, грабували їх і навіть вбивали. От таке писав Мазепа до Москви і просив, щоби цар заборонив своїм воякам кривдити наш народ.

В 1705 р. їхав з Москалями з Могилева на Київ Іван Зіків. Про його зъвірства полковник Полуботок так писав до гетьмана Мазепи: „Ті Москалі відмікали доми, забирали кожухи і одежду, різали гуси й курій. Коли сотника не було, вони усадовилися в його домі. Як сотник вернув, то Москалі хотіли його вбити, але він утк і склався в криниці. На посльмах випустили з бочки горівку на двір. Дяка з крилоса в церкві вивели і так побили, що ледви чи жити буде. Ганялися за людьми і калічили їх тесаками так, що бідні люди хотять покидати свої рідні дворища. Москалі збрали людям сімдесят коній та богато дечого іншого і з тим пропали”.

В 1706 р. до гетьмана приходить з усіх сторін України сила скарг на зъвірства Москалів. Мазепа писав про се до царського заступника Головкіна і благав його найти спосіб, щоби прибор-

кати сваволю московського війска. На доказ післав скаргу городенського сотника на лайдацтва Москалів, що переходили через його сотню: „Майор Евстарович і капітан Яковлевич йдучи з Москалиями, чинили людям перш за все в моїй сотні велики кривди і навіть убийства. В Хоробровичах одного чоловіка замордували за те тільки, що з кіньми втікав до ліса (Москалі хотіли видко коні вкрасти). Перше коліна прокололи тесаком, а потім з рушниці пострілили. На полі Москалі взяли з кіньми хлопця Івана і не знати, де поділи. Окрім того вкрали ще десятеро коней”.

Як Москалі довідалися, що шведське військо маштує на Україну і хоче обсадити місто Стародуб, то московський генерал Інфлянт перестрів Шведів і скорше ніж вони, обсадив московським війском Стародуб. Увійшовши в Стародубщину, Інфлянт палив села, хутори, пасіки, млинни, збіже на току. Московське військо, що прийшло ніби боронити край від Шведів, рабувало і обдирало мешканців полку, силоміць зганяло народ до фортеці, примушуючи його до тяжкої праці та безчестячи і зневажаючи їх при тім та називаючи зрадниками. Перед тими „спасителями” руського народу, народ і козаки Стародубщини, котрі лиши могли, втікали і розповсюджували по всій Україні трівогу. Коли таке Москалі виробляли з полчанами, проти котрих не мали доказу, що вони хочуть іти з Мазепою проти Москви, то як вони мусіли змушені над тими, що відразу пішли бороти ся за съяту справу! Часть козаків Стародубщини, що вспіла утечі перед Москалиями, або котрих зъвірства

скалів присилували втікати; таки приступила до Шведів, що вели війну з Москвою.

Навіть тоді, коли Мазепа вже візвав народ до борби з Москвою і Москалі в своїм власнім інтересі повинні були не дратувати наш народ, вони не покинули своєї московсько-зъвірської вдачі. Чернігівський полковник вніс скаргу на солдатів московського майора Генінга, що вони знущаються над нашим народом. Коли наші пішшли до майора жалувати ся на ті лайдацтва, то майор вигнав їх, а одного отамана так штовхнув у бік дулом рушниці, що він полетів стрімголов по сходах і майже на смерть потовк ся.

Московські царі нищили страшно наше козацтво воєнними походами. В тих походах загибала велика спла козацтва, а їх господарства руйнувались. Ціла козацька армія бере участь у походах Москалів. В 1695 р. Мазепині козаки здобули турецьку фортецю Кизпкермень і три сусідні фортечки. В 1696 р. лише поміч наших козаків дала Москалям в руки турецьку фортецю Азов. Мазепа відпер також кілька татарських нападів на Україну. Уживаючи українських козаків у війнах, які цар вів лише в користь Московщини, московський цар цілком не дивився на се, що від тих воєн загибає все козацтво і Україна. Він раз-у-раз жадав від гетьмана і козаків і таких річей, що ми мусимо спітати: „чи звір він був, чи божевільний?” В 1696 році цар казав вислати під Азов 5.000 піхоти і 15.000 кінноти. За ними на возах казав вислати харчів на 3 місяці, а кождий козак мав іще мати власних грошей на харч на один місяць. Як знаємо, Мазепа не позволив, щоби сї

харчі везли селяни. Але і козацтво було зруйноване і йому було тяжко спромогти ся на власний чотиримісячний харч, та на таку масу коней. Під їздців і на підводи треба було взяти найменьше 40 тисяч коней. Мазепа відповів цареві: „Тільки коней не набересь у козаків. Многі так зайділи (через войовничість царя), що коли пішли в похід, то родині не лишили на господарстві ніякої челяди і нема кому везти їх запас. Лише деякі з них могли взяти з собою дещо для прокормлення в дорозі і виступили в похід на одній конині, котрою робили дома”.

Найбільше знищений був народ в полтавськім полку (краю). Він був на шляху з Москви на Крим і туди найчастішіше переходили Москалі, що грабували народ. Весною 1698 полтавський полковник сповіщав, що після різдва до Таванська посыпали п'ять разів харчі (для Москалів) і кожда громада полку виряжала в сю далеку дорогу кілька десятків підвод. Мазепа післав се письмо до Москви і від себе додав: „Вже 11 років тягне ся війна з Кримом і всій війскові сили йдуть через полтавський полк. Люди бідніють, бо їм (Москалі) витолочують і випасають траву та збіже (!), вирубають гаї по їх давніх займаннях. Гонці (московські), що без перестанку їздять не тільки з царськими грамотами, але і з воєводськими „памятями”, вимагають собі в мешканців наїдків та нашитків, а с такі, що насмілюються ся безславити і бити громадську старшину. В додатку в р. 1698 не вродив хліб. Люди харчуються лободою з половою, або деякими лісовими бруньками з лободою та лупою, бо чистого хліба ні в кого

не найдеш. Через то по українських громадах навіть не купиш збіж". От таке лихо було на Україні. Але камяному серцю московського царя було байдуже, що хліба нема: „для мого війска таки мусиш дати, та ще й привезти під Азов власними кіньми!"

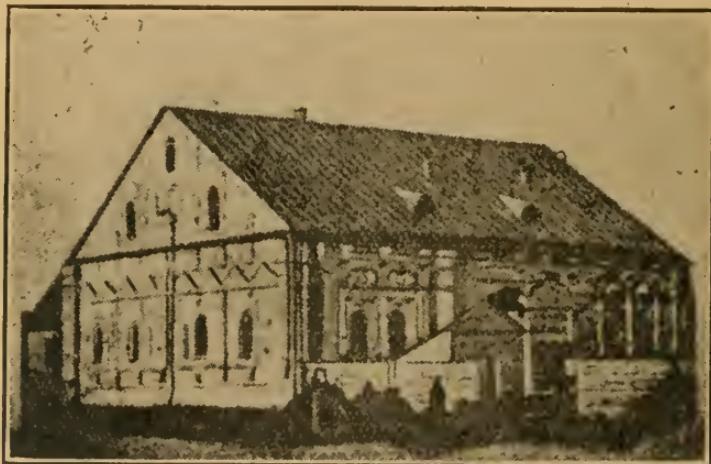
В 1700 р. цар казав вислати козаків на північ поза Україну, щоби Полякам помагали бити Шведів. Мазепа мусів слухати і вислав насамперед одно військо під командою Іскри, а друге під Обидовським. Москалі, ні самі Поляки не журилися тим, що будуть їсти ті козаки в чужім kraю. З тих, що пішли під Іскрою, богато втікло через Польщу до дому, бо з голоду гинули і самі козаки і їх коні. Мазепа писав Москалям, що „так над людьми знущатись не можна. Одні вернулись без коній, у других коні ледви лізуть. Богато козаків вернуло до kraю без чобіт і без одежі". Над козаками, що були під Обидовським, Москалі у псевській землі збиткувались і зневажали їх. Як козаки їздили за харчами, то Москалі били їх, а навіть 40 коаків вкинули в ріку.

В 1701 році Мазепа вислав з наказу царя п'ять полків під командою Апостола бити Шведів. Ті козаки побили шведського генерала, але яку за се заплату дістали від Москалів? Насамперед Москалі відобрали ту добичу, яку козаки здобули собі свою шаблею і власною кровлю. Потому поводились так зневажливо з козаками, що вони цілими гурмами втікали до Шведів, щоби разом з ними бити Москалів.

В 1703 р. Запорожці помагали цареви і стояли тоді в Московщині при устю ріки Неви. Хоч

вони робили се добровільно, бо до Запорожа цар не мав ніякого права, Москалі і з ними не поводились ліпше як з Українцями. Вони там голодували, бо Москалі не давали їм ніяких харчів, ані грошей на харч, тільки половину з того хліба, який зобовязались були давати.

В 1704 р. Мазепа мусів з царського наказу вислати на поміч Полякам проти Шведів два козацькі війска: одно під полковником Мишевичем,

Будинок Мазепи в Чернігові.

а друге під Апостолом. Козаки Мишевича були коло Львова при польськім війску. Поляки втікали перед Шведами домів, а козаків, як жалувався Мишевич, „ведуть в осені по трясавицях і на стаціях бути за вязку сіна”: Цар і його приятелі Поляки хотіли, щоби козацькі коні жили воздухом! Козаків Апостола дали під команду Німця в царській службі, Паткуля, і гнали аж в Познан-

щину, де вони мали помагати Полякам разом з німецьким військом польського короля. У козаків вже цілком зносплась одіж, так що ходили в самім лахмітю. Вони терпіли голод, бо не давали їм харчів, а казано самим собі молотити снопи (в чужім kraю!), молоти зерно і пекти хліб. Паткулеви було замало того, що козаки знали свою власну муштуру і до німецької муштри не були обовязані. Він казав муштрувати козаків по німецьки, а тих козаків, що не могли привикнути до дурної німецької паради, дуже бито і страханошибеницею. Тільки який козак хоч на волос випхнеться із строю (гліду), зараз його били, хоч би він не був простий; а з полкової старшини. Козацький сотник Родзянка одного разу помітив: „як повчаться з пів року, тоді хиба навчаться!” Се взяли йому за зухвалість і Паткуль хотів його на смерть сказати. Доперва, коли зміркував, що козаки можуть збунтуватись, пустив його.

Москалі, Німці і Поляки, що тоді були разом, обробували тих наших козаків, що їх московський цар післав аж у Познанщину. В самім Познани скоїлось ось що: Козаки мали власні добре коні. Москалі і Німці мали самі здохляки. Одного разу козаків обстушило нагло два тисячі саксонської кінниці. Попереду взяли під варту всю козацьку старшину. Потому забрали козакам всі коні. Кращі забрали собі команданти, а прочі не знати, де діли. Певно продали і прошили. Козаки лишилися без коней, пару сот миль від рідного kraю! Вони вже не хотіли служити таким собакам і пустилися пішки і о жебранім хлібі до дому. По дорозі наткнулись на Шведів, котрі їх побили так, що трупом

лягло 1.700 козаків. На Україну вернуло всого 80. Тих, що вернули, цар казав за се покарати на смерть (наказом з 20. грудня 1704)! Мазепі ледви повелось випросити їм царське прощене.

Немало натерпіло ся від Москалів козацьке військо, що з наказу царя стояло в 1705 році на Литві. Царським наказом заведено там кінну почту. Сю почту наказано обслугувати козакам. Сей наказ московські офіцери візискували для себе так, що козацькі коні або крали для себе, або їх нищили тяжкою роботою і голodom. Наставлений над козаками наказний гетьман Горленко так жалував ся в письмі до Мазепи: „Коний гонькою загнано. Трох козаків (Москалі) напали і зарубали сокирами. Козаків, що стояли по черзі на почті, нераз находили вбитими. Довідатись тяжко, хто вбив, бо (Москалі) не кажуть. Москалі відбиравши у козаків коній і втікали на них, а козаки мусіли коній шукати. Часами находили їх замордованих від прудкої їзди, та ще й без пани. Часами бувало так, що московський офіцір, що брав коня (з козаком), немилосерно гнав його і бив коня й козака разом. Самого наказного гетьмана Горленка зіхнуто раз з коня і забрано під підводи коній його і других старшин козацьких, що з ним їхали.

Московський цар нищив ще козаків в той спосіб, що як йому потрібна була фортеця для московського війська, то він сю фортецу казав будувати не руками Москалів, а козаків. В додатку московські інженери були тумани і сам Петро та-кож не знає, як будувати. Через те дуже часто зле зробили роботу і козаки мусіли другий раз те

саме робити. В 1706 р. козацтво ріжніх полків працювало над фортецею київською. Ціліх 5 місяців літніх робили вони на своїх харчах (!). Як фортеца вже була скінчена, цар в серпні сказав, що місце, де збудовано фортецу, не придатне. Він наказав козакам будувати нову фортецу навколо печерського монастиря — хоч би до пізної зими.

Московські офіцери поводились з козаками по звірськи. Били їх палками, обтинали вуха і як могли, знущались над ними. Бідолахи козаки терпіли всяку біду. Терпіли величезну спеку на земляних роботах. В додатку журилися сараки, не знаючи, що там дома діється ся, бо знали, що без них нема кому скосити сіно, зібрати збіже. В додатку вони тремтіли, бо московські війска беззасташно вешталися по краю, рабували козацькі села, знасилювали козацьких жінок та дочок, крали та нівечили коней і худобу, а людий, навіть старшину побивали. Коло тої київської фортеці козаки мусіли робити і через цілий 1707 рік. Через дурних інженерів окіп обсипав ся і треба було його сплати заново, та ще й до того додаткові окопи сплати. Козаки від тої роботи вже просто гинули. Мазепа знов звернувсь до Москалів з просьбою, щоби козаків звільнили від тої роботи. До царського заступника Головкіна Мазепа писав: „Мої козаки в царській службі в Київі так знемогли ся і стратились від цілорічної праці коло фортеці, що вже не можна більше посыпати їх на жадну роботу. Від безмірних трудів без ніякої перерви третина козаків хорує. Ті, що здужають ще, давно вже не мають з чого жити і як жебраки які

ходять по монастирях та дворах і просять милостині; останню одежу продають, щоб прохарчува-
тись. Не тільки козаки винищенні, але і коней, що
возять дернє, дерево, частоколину, цеглу, вапно
— так затягнено, що й одну мілю не можна по-
їхати ними". Мазепа і до царя післав просьбу,
щоби позволив розпустити козаків. Він писав, що
вони ще у себе мусять нонаправляти і укріпити
ріжні місточки. Однак цар позволивувільнити ко-
заків від робіт коло фортеці аж в падолисті.

Чимало клопоту, жури і біди мав Мазепа через
велику приязнь Москви з Польщею. Правобереж-
ці під проводом Палія не хотіли призвати поль-
ського ярма. Через те велась між Правобережцями
а Поляками довголітна кровава війна. Козаки пра-
вобережної України благали Мазепу, щоби допоміг
їм у тій боротьбі з Польщею. Палій благав Ма-
зепу, щоби він взяв правобережну під свою владу.
Мазепа хотів се зробити, бо хотів злучити всії укра-
їнсько-руські краї в одну щілість. Однак без до-
зволу царя Мазепа не съмів ані взяти правобереж-
ної України під свою владу, ані взагалі не съмів
помагати їй в боротьбі проти Поляків. Москва зро-
била вічну згоду з Польщею, тож коли Мазепу ви-
бирано гетьманом, Москалі зобовязали козацьку
старшину: „ініаким чином не втрутати ся в ті мі-
ста, що через довічну згоду (Польщі з Москвою)
лишились під польським королем". Мазепа раз у
раз писав до Москви і сам навіть їздив до царя та
просив, щоби Палія і правобережну Україну взяти
„під царську руку". Однак цар Петро був і невмо-
лимий. Він завзяв ся закувати руський народ по
правім березі Дніпра в польське ярмо. Цар не

тільки не позволив Мазепі дати поміч Правобереж-
цям, але противно казав вислати лівобережних ко-
заків на поміч Полякам, щоби брат присилував
брата в чужу неволю. Мазепа, хоч над його голо-
вою впсів московський меч, не зробив того лай-
дацтва і не посылав своїх козаків бити Правобе-
режців. Цар якось бояв ся карати за се Мазепу,
але за те давав Полякам великі гроші на те, щоби
Польща могла наняти собі військо на поневолене
правобережної України. Яке зъвірське серце було
в грûди того московського „ошкуна“ руської землї
доказує ось що: З одної сторони Польща напира-
ла на свого московського приятеля, щоби раз вже
поміг їй взяти під ноги правобережну Україну, ко-
тра її не піддавала ся. З другої сторони Палій не
давав спокою Мазепі і цареви та благав, щоби во-
ни виратували правобережну Україну від поль-
ської напasti. Цар хотів закінчити з Палієм і до-
годити Польщі в той спосіб, що в 1703 році казав
Мазепі ніби згодити ся на просябу Палія. Казав
взяти Палія і його полковників до себе, а право-
бережну Україну обсадити гетьманськими полка-
ми. Як Мазепа вже дістане в свої руки Паліївців і
Правобережну Україну, нехай тих героїв разом з
їх країною віддасть в руки Поляків. Мазепа, хоч
знав, за що оба його попередники скінчили в Си-
бірі, так відписав до Москви: „Не можу я брати
на душу того гріха, щоби привітними запевненя-
ми прихилити Палія, Самуся і Іскру до послуху,
а потому віддати їх Полякам в неволю. Не можна
запевнити їх, що вони (як вже будуть в польських
руках) лишать ся живі і здорові та в посіданю
свого добра. Поляки не тільки з козаками, але із

усім руським народом, що під їх властю, постувають по тиранськи". В 1704 році цар знов візвав Палія, щоби віддав край Полякам... Мазепі знов казав цар іти разом з Москальми, щоби знищити Палія, а край передати польському королеві Августові. Мазепа бачив, що згине і Палій і правобережна Україна. Він не довго думав. Він рішився ратувати від польської неволі бодай Правобережну і її народ. Зробив се в той спосіб, що жертвуєчи Палія, ратував край і народ. Мазепа пішов з твоїм війском на Правобережну Україну. Запросивши Палія до себе, взяв його під варту і відіслав у Москву. Потому обставив своїми козаками край іби на се, щоби його, так як була царська воля, віддати Полякам. Однак Мазепі ані снило ся робити се, що забагло ся цареви. Хоч Поляки допоминали ся передачі краю, Мазепа все викручував ся перед царем, що „тепер ще не пора" і іншими крутістями. Скінчилось на тім, що Поляки Правобережної таки не дістали і вона аж до упадку Мазепи була в його руках, злучена з Лівобережною.

Читаючи про сю пелодську господарку Москви на Україні, певно неодин з Вас спитає: „Чи ті хлопи на Україні, чи сі козаки, їх старшина і сам гетьман були з дерева, що так спокійно терпіли всю ту зневагу, всі ті московські зиущання? Чи нігде не показував ся дух буйту?" О ні! В цілій Україні кипіло. Москала ненавиділо все, що жило на Україні. Бунтувались хлопи, бунтувались козаки, бунтувалась і старшина. Бунтувалось також серце Мазепи, але його розум казав йому успокоювати народ. І Мазепа через 20 літ голосив вір-

ність цареви та давив усякі бунти, бо знав, що сила України ослаблена і як Москаль прийде бунт давити, то здавить його так, що вже більше трава не поросте, де були цвітучі села і міста. Що дух бунту панував скрізь: по містах і селах, між хлопами і козаками, серед бідних і богатих, — доказують часті вибухи від початку до кінця гетьманування Мазепи. Бунти викликавали горячійші, що не знали, яку велику силу має Москаль, а як обезсилена є Україна. Перший більший бунт викликав високий урядник українського міністерства, війсковий канцелярист Петрик. Коли він в 1692 році вдер ся з Запорожжя на Україну, щоби край увільнити від Москалів, то до него пристали селяни і хлопи орельських громад. Повстане проти Москви розкинулось аж до Ворскли. Охоту до бунту показували також мешканці Сокольські і Кипшинці. Сей бунт здавив сам Мазепа. Однак ті козаки Мазепи, що йшли давити бунт, ненавиділи Москалів. В самім таборі гетьмана, один козак, підпивши собі, кричав вимахуючи шаблею: „давайте рубати Москалів!”

В 1707 р. маемо скрізь по всій Українії сварки і кроваві бійки між Русинами а Москалями. В тім то році збунтувались проти царя російські козаки (Донці) під проводом Булавина. Як тільки про се довідав ся український народ, так зараз став юрбами втікати до Булавина. В 1708 році до його табору над рікою Калмусом зібрало ся до 8.000 Українців. Всі місцевости, в яких не було сильних, а вірних цареви гарнізонів, прилучились до бунту. Хоч цілу армію Булавина знівечено і він сам погиб, повстане по українських містах тяглось

до кінця 1708 р. Се є найліпшим доказом, як український народ страшно „любив” Москву і московського царя!

Як в 1702 р. Мазепа в наслідок царського наказу став висплати козаків на північ, то писав до Москви: „Усі кричать в один голос: ‘Ми зовсім пропащі, а гублять нас Москалі! У всіх одна думка втечі за Дніпро. Може вибухнуті несподіване лихоліття?’ Що козаки думали про Москву і царя, показує ся з того, що говорили сьміливіші з них. Кобецький сотник Мандрика сказав раз свому атаманові: „Не буде в нас добра, поки буде жити сей гетьман, бо він за одне з царем!” Про сі слова донесли цареві і цар казав сотникові відрубати голову. Козацька старшина, що бачила, як цар губить народ України, перла на Мазепу, щоби він відрікся від Москви. Полковник Горленко сказав раз Мазепі в очі: „За душу Хмельницького молимо Бога, а твою душу діти наші прокленуть, як ти в такій неволі пишиш козаків”. Мазепа порадив тоді старшині, щоби вкуші поїхати до царя з просьбою, щоби перестав так знущатись над Україною. Мазепа сам перестерігав царя перед наслідками, які буде мати московська робота на Україні. Він писав до Москви, що у всіх Українців „дуже підуналася прихильність до царя”. Мазепа висказав ся дуже делікатно, бо народ кляв царя і всіх його Москалів, та в кождій хвили був готовий до бунту. Такий бунт счинив ся був раз нарешті в р. 1704, таки в самім таборі Мазепи коло Любаря. Козаки не хотіли далі вислугуватись Москві її, з її наказу, польському королеві.

Цар, котрому як раз розходило ся о се, щоби знищити наш народ і вигубити козацтво, съміяв ся з жалоб і просьб народу. На жалобу Мазепи, котрий в 1707 році доносив цареви, що народ вже бунтує ся, бо дальше не годен терпіти страшних кривд, цар казав так потішати народ: „Через війну з Шведами (в обороні Польщі!) без сего не можна обійти ся. Ті прикорости (описані нами розбої Москалів) треба терпіти задля загальної користі державної”. Цар обіцяв народови свою ласку, коли скінчить ся війна. Через зъвірства Москалів, діставалось і Мазепі, бо селяни і козаки не знали того, як Мазепа боронив їх в своїх письмах і протестах до Москви, та в своїх устних розмовах з царем. Ті письма Мазепи до Москви і зарядження, які цар видавав Мазепі, а що гірше, своїм воєводам і генералам на Україні, були для народу тайною. Народ не знов, що як би не Мазепа, то нераз було би ще гірше.

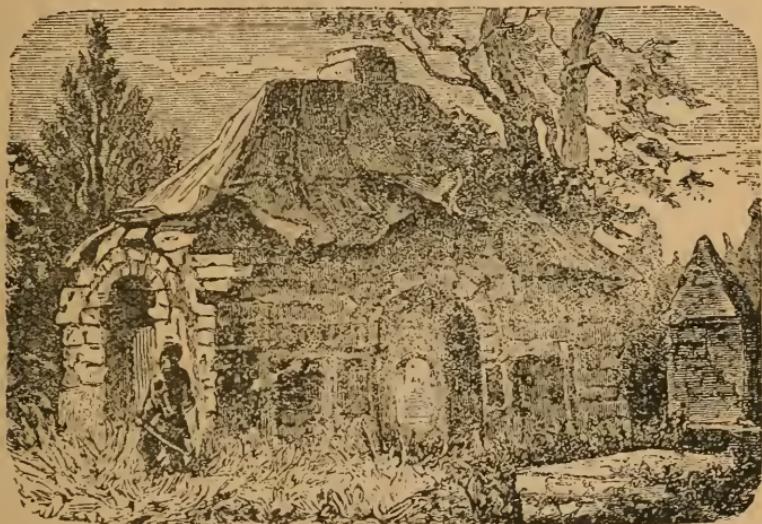
Коли в 1708 р. Шведи вже машинували на Україну, а цар казав Мазепі вислати проти них за ріку Десну українські полки, то козаки миргородські, прилуцькі і з інших полків збунтували ся і не хотіли йти за Десну, бо Москалів ненавиділи через їх зъвірства і не хотіли битись за них.

Мазепа мав ще більше причин бунтуватись проти Москви, бо Мазепа знов зізнав більше, ніж знов народ. Мазепа вмів так затуманити Москалів, що вони мали його за скінченого зрадника України та запроданця Москві, а цар мав його за найбільшого свого приятеля, котрий на бажанє царя заріже — не то власний народ — але й рідну маму. Тому то так цар як і московські вельможі не тайли

перед Мазепою своїх плянів. Від них знову Мазепа, що як цар покінчить реформувати Московщину, як покінчить усі війни і вже не буде потребувати Українців, і як тими війнами вигубить українське козацтво, так що вже не буде кому боронити волю України і волю руського народу, то тоді доперва цар возьме ся „реформувати” Україну. Мазепа знову, які то мають бути ті реформи. Отже насамперед мала бути скасована козацька старшина, а на її місце мали прийти московські генерали і московські офіцери. Між тих московських генералів і офіцерів мав цар роздарувати всі скарбові маєтки, а хлопи в тих маєтках мали стати панщинними рабами своїх панів, так як се було в Московщині і в Польщі. Замісць чиншу з тих маєтків до державного скарбу України цар мав наложить на народ податки до царського скарбу. Потому мало бути скасоване козацтво, а на його місце заведена рекрутщина до московських полків.

Про все те знову Мазепа. Однак він бунту не робив з двох причин. Перше тому, бо знову, що ще не сила України виграти бунт, а друге, що цар ще потребував козаків і тому свої „реформи” на Україні відкладав на пізнійше. Мазепа старався використати сей час на се, аби скріпити силу України так, щоби в хвили, коли вже доконче треба буде зірвати з Москвою, Україна могла виграти сираву. Тому то Мазепа насамперед очистив всю старшину козацьку від усіх московофілів-зрадників. Мазепа колюйзував пустарі України, щоби край мав густійше населення, більше рук до плуга і більше рук до шаблі. Мазепа будував фортеци,

ніби для царя, але властиво для себе. Він виливав гармати і збрав гроші, без котрих ніяка війна неможлива. Він старався придбати конечних для кожної держави образованих людей, тому засновував школи, та висилав богато спосібних молодців до заграницьких шкіл. Він ждав, аж все козацтво і весь народ на власний скріпі переконаються, що московська „опіка” згубить край, згубить весь народ. Ждав на хвилю, коли буде можна ді-

Розвалини дому Мазепи в Батурині.

стати спльну і певну поміч в боротьбі України з Москвою. До сеї пори Мазепа здержував і поборював усі бунти і догоджував цареви, викручуючись тільки ріжними штучками перед деякими длиними забаганками нашого ката.

Однак став наблизатись час, котрого Мазепа так боявся. Від 1698 року вже цілком певно стояв на тім, що дальнє жити під царем не можна. Цар

воював з Шведом. Мазепа знав, що як скінчить ся та війна, то правобережна Україна піде в польське ярмо, а лівобережну цар зреформує по московськи так, що народ стане жалувати за польським ярмом. Нікому буде обстати за народом, бо війна з Шведами вигубить до решти козацтво. Була послідна хвиля, щоби скинути московську „опіку”. Прийшла також надія чужої помочи, певноїшої іншої та, яку Хмельницький або Дорошенко мали від Татар-бісурмен. Шведський король звоював Польщу і замість короля Августа посадив на польськім престолі Лещинського. Щоби сей міг крепко усадовитись на престолі та щоби Шведи могли здавити Москву, котра ратувала давного короля польського Августа, потрібна була і Лещинському і Шведам поміч українських козаків. За сюю поміч і на се, щоби Москву на віки ослабити, король шведський Карло зобовязав ся вибити Україну з під Москви і обезпечити Україні державну незалежність. Таку угоду з ворогом Москви зробив Мазепа на жадане всеї козацької старшини, так генеральної, як і полкової. Коли старшина стала йому дорікати, що він хитає ся, він присяг старшині, що сам поведе козаків разом із Шведами проти Москви. Обережний Мазепа все таки ждав, як пійде війна між Шведами, а злученими з Москвою Поляками. Коли Польща вже була підбита, тоді і Мазепа зірвав отверто з Московщиною.

Справа була би пійшла добре, як би не зарозумілість і загонистість шведського короля, котрий не любив слухати старших і досвідчених додатників. Мазепа хотів стягнути до свого табору всеї козацької відділи і викликати бунт всого народу

проти Москалів. Хоч все козацтво і весь народ ненавиділи Москву і все були готові до бунту, то сей бунт був можливий тільки тоді, коли би з України вступила ся части московських гарнізонів і коли би відійшли в глиб Московщини ті великі московські армії, що тоді якраз стояли при границях України і на вість про бунт могли сейчас вмашувати на Україну та бунт здавити в зароді.

Мазепа хотів, щоби Шведи пішшли на Москву. Тоді московські війска були би відійшли від границь України і з самої України. Тоді наш гетьман був би викликав бунт народу, а вирізавши на Україні решту московських війск і воєводів, був би стягнув усіх козаків до купи, та помашував з ними до Шведів добивати Москалів. Шведський король інакше зробив. Він розпочав в червні 1708 марш, але в вересні звернув ся не на Москву, а на Україну. Тим стягнув він на Україну ще більше московських війск, так що про народне повстання вже не могло бути бесіди. І розкіннених по всіх усюдах козацьких війск Мазепа вже не міг стягнути до себе. Швед прийшов на Україну так скоро, що Мазепа не мав часу приготувати оборону своїх фортець. Навіть гетьманська столиця Батурин не була готова до оборони. Мазепине серце вже віщувало невдачу, бо коли почув, що король Карло машує на Україну, він в розпуці крикнув: „От чорт його сюди несе! Та він усі мої пляни знівечить і введе за собою московське військо на наше знищене і загибіль!” Мазепа захистився, не знаючи, що йому робити. Однак козаки прители його до муру так, що він рішився пробувати щастя. Взяв тих козаків, яких в тій хвилі мав

під рукою, яких 11 чи 12 тисяч і рушив 24. жовтня з Батурина до шведського табору за рікою Десною. Вже на другий день Москалі стояли під Батурином, а 9-го падолиста здобули його через зраду. Місто зрівнали Москалі з землею, а народ, разом з жінками, старцями і дітьми вирізали так, що не лишилась жива душа. Се, що сталося з Батурином, відстришило народ цілої України від повстання. Приятель Мазепи і один з головних учасників заговора, стародубський полковник Скоропадський, не пішов за Мазепою до шведського табору, бо заки Шведи дійшли до Стародуба, влізло там московське військо, що стояло близче, ніж Шведи. Як би Скоропадський був із своїми козаками пристав до Мазепи, то Москалі були би вирізали народ в цілім полку так, як в Батурий.

Шведське військо маширувало на Україну не вкуні, тільки поодинокими частями і через те Москалі деякі з тих частий зійшли, заки воїни дійшли на Україну. На Україні зійшли тільки недобитки Шведів. Але і ті недобитки, через страшно люту зиму вимерзли і вимерли з голоду. На весну станули проти Москалів лише недобитки і недомерзки Шведів. Дня 26. марта 1709 прийшли до шведського табору Запорожці під командою свого отамана кошового Гордієнка. Було їх щось коло 3.000. Решта Запорожців (коло 15 тисяч) мордувала тимчасом московські гарнізони на окраїнах Запорожжя. Се, що Запорожці пійшли за Мазепою, є найліпшим доказом, що Мазепа збунтував ся ироти Москви не тільки за Україну, але і за народ, котому Москва хотіла наложить ярмо панщини. Московський цар зараз казав зруйнувати

і вимордувати ціле Запороже. Москвалі взяли 16 цвітня граничну фортечку Запорожців Клеберду, 18-го Переволочну, 30-го оба Кодаки, а в маю столицею Запорожа, славну Січ. Все зруйнували, а кого з Запорожців зловили, то замордували. До остаточного бою між Шведами і козаками а Москалиами прийшло дня 27. червня 1709 року (7-го липня нового стилу) коло Полтави. Нашим не пощастило. Недобитки Шведів, Мазепиних козаків і Запорожців уступили з боєвища і дня 1-го серпня (10-го н. ст.) станули на землі турецького султана, в Бендерах, де вже були безпечні перед московською погонею. Старець Мазепа, котрий був тяжко недужий вже тоді, коли йшов до Шведів, помер в Бендерах дня 22. серпня 1709. Його тіло відвезено до Галацу і там поховано.

Не пощастило Мазепі через се, що він не вмів і не старав ся заздалегідь приспособити ся до великої війни за волю України і загріти до неї цілій народ. Тому пізнійше придавило Україну те лихо, яке Мазепа передвиджував і яке хотів відвернути від України. Московщина вигубила, а відтак скасувала козацтво. Замісць козацької старшини, краєм стали правити московські генерали і вельможі. Землю України роздано московським панам, а народ закріпощено і заведено тяжку панщину. Нарешті заборонено руську мову, так що ані в книжках, ані в газетах не вільно по руськи писати. Ще тепер в Росії не вільно по руськи учити в школі, до уряду писати по руськи, ані в уряді говорити по руськи. Але не тілько положене Русинів в Росії є наслідком нещасливого кінця полтавського бою. Невдача Мазепи під Полтавою

є причиною теперішньої долі галицьких Русинів. Як би Мазепа був розторощив Москалів, то що найменше з України (Право- і Лівобережної) була би утворилася самостійна держава. Польща вже тоді розпадалася. Вона була би так само розпала ся, як дійсно розпалася. Західна Русь з нижньою Галичиною була би тоді прийшла до України і була би віджила давна держава Володимира Великого від Висли аж по Кавказ. Москалі побили Мазепу, тож Україну зипчили Москалі, а при розібанні Польщі з Галичиною сталося таке, що її сполучено з Австрією і віддано назад під перевагу Поляків.

НАСТОЯЩІ. Комедія в 1. дії. (Виступає 2 жінки і 3 чоловіки, разом 5 осіб). — Ціна за прим. 20 цнт. За 5 книжочок 75 цнт.

НЕВОЛЬНИК. Драма в 5-ох діях зі співами і танцями. Усценізував Карпенко Карий (Тобилевич). Після поеми Тараса Шевченка. — (Виступає 2 жінки і 14 чоловіків, разом 16 осіб). — Ціна за прим. 15 цнт. За 16 книжочок \$1.80.

ОХ! НЕ ЛЮБИ ДВОХ! Оперета в 3-ох діях. (Виступає 4 жінки і 8 чоловіків, разом 12 осіб). — Ціна за примірник 25 цнт. За 12 книжочок \$2.25.

ОЙ НЕ ХОДИ ГРИЦЮ, ТА НА ВЕЧЕРНИЦІ. Народна драма зі співами в 5. діях М. П. Старицького. В переробці Александрова. — (В сій штуці виступає 8 жінок і 7 чоловіків, разом 15 осіб). — Ціна за примірник 30 цнт. За 15 книжочок \$3.35.

СВЕКРУХА. Комедія в 3-ох діях, Льва Лопатинського. (Виступає 3 жінки і 4 чоловіків, разом 7 осіб). — Ціна за прим. 25 цнт. За 7 книжочок \$1.50.

СІЧИНСЬКИЙ-ПОТОЦЬКИЙ. Драма в 5-ох діях. (Виступає 5 жінок і 20 чоловіків, разом 25 осіб). — Ціна за прим. 50 цнт. За 25 книжочок \$9.38.

СТРАЙК. Сценічний образ в 3-ох діях з життя хліборобів в Галичині. Написав Н. Струтинський. (Виступає 3 жінки і 11 чоловіків, разом 14 осіб). Ціна за прим. 20 цнт. За 14 книжочок \$2.10.

СТРІЛЯЙ НА СМЕРТЬ. Робітнича драма в 1-ій дії. Пер. з анг. мови Ст. Макар. (Виступає 3 жінки і 6 чоловіків, разом 9 осіб). — Ціна за прим. 15 цнт. За 9 книжочок \$1.00.

ТАТО НА ЗАРУЧИНАХ. Міщанська пригода в одній дії. (Виступає 5 жінок і 6 чоловіків, разом 11 осіб). — Ціна за прим. 10 цнт. За 11 книжочок 85 цнт.

Замовлення враз з належитостю належить висилати на адресу:

„S V O B O D A”
83 Grand St., Jersey City, N. J.

Замовляючі сій штуки, повинні купувати стілько примірників, кілько виступає осіб в даній штуці. Се заощадить видаток і час на розписуванє поодиноких роль, а крім сего ціна сих книжочок є знижена о 25 проц.

ПОЗІР! ЧИТАЙТЕ! ПОЗІР!

ЛИС МИКИТА

З німецького переробив

ІВАН ФРАНКО.

Ціна 40 цнт.

Замовленя і гроші посыайте до:

„С В О В О Д А”

83 Grand St.,

Jersey City, N. J.

Український Народний Союз

СЕ ОДИНОНА НАША ПРАВДИВО УКРАЇНСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ В АМЕРИЦІ, ОСНОВАНА 1894 РОКУ, ЧИСЛИТЬ ОКОЛО 10 ТИСЯЧ ЧЛЕНІВ І СКЛАДАЄТЬ СЯ З ВИСШЕ 250 ПОВАЖНИХ ТОВАРИСТВ, БРАТСТВ І СЕСТРИЦТВ.

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ:

Одинона українська організація, яка відповідає законним вимогам всіх стейтів Злучених Держав і Канади. — Одинона українська організація, яка приняла справедливу систему плачена членських вкладок після літ. — Одинона українська організація, яка дас певність, що зможе сповнити всі свої обовязки супроти своїх членів. — Маєток У. Н. Союза виносить \$323.365.22. — Одинона українська організація, яка старається також о моральне і просвітнє піднесене своїх членів.

Кождий член одержує три рази на тиждень часопись „Свободу”.

ВСТУПАЙТЕ САМІ ТА ЗАПИСУЙТЕ СВОЇ ДІТИ
УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗА.

По всій інформації в справі Українського Народного Союза пишіть сейчас до головної канцелярії У. Н. Союза на адресу:

UKRAINIAN NATIONAL ASSOCIATION,
P. O. Box 76, Jersey City, N. J

